

ARTZT TÍMEA**Rakovszky Zsuzsa: Az idők jelei**

Magvető, 2022

Három Nap és egy kard borítja apokaliptikus hangulatba Rakovszky Zsuzsa *Az idők jelei* című, háromszáz oldalas könyvét. Ám Jézus Krisztus helyett hamis próféták érkeznek, és a mennyei Jeruzsálem helyett a földi pokol épül fel Münsterben. A reformáció meghasonlást támaszt nemcsak a katolikusok és a puritán vallások hívei között, de még a protestáns felekezeteken belül is. A templomdúlást, a pápisták elűzését és az erőszakos újrakereszteléseket követően a terror hódít teret Münsterben, amelyet könnyebb kiéheztetni, mint várfalait bevenni. Néhány év (1530–35) leforgása alatt el is jut a német város a teljes erkölcsi és anyagi pusztulásig. Az új anabaptista vezetők féltik pünkösdi királyságukat, és ez a félelem egyre kegyetlenebb rémtettekre sarkallja a közösség vezetőjét, Leydeni Jánost.

Rakovszky Zsuzsa *Az idők jelei* című kötete 2022 végén jelent meg, azóta minden jelentősebb orgánus jelentetett meg kritikát vagy a szerzővel készített interjút a kötet kapcsán. Ismertették a hagyományos narratívájú fiktív történelmi regény valóságalapját és cselekményét, méltatták a mű erejéit, és nem igazán találtak fogást Rakovszky nyelvezetén. Ez utóbbin nem is lehet. Habár a kötet nem annyira áradó, költői képekben és vizionárius elemekben visszafogottabb, mint az etalonnak számító *A kígyó árnyéka* (2002), azért Rakovszky olvasótáborának tetszett. *Az idők jeleiről* tehát számos kritika született, de csak néhány ítézés – köztük Károly Csaba (ÉS), Pethő Anita (Egy olvasó naplója) – adott hangot erősebb kritikai észrevételeknek, továbbá Németh Ványi Klári (Műút) tette fel azokat a kérdéseket, amelyekkel ez a kritika is számot vet.

A háború apokaliptizisként történő ábrázolásának van némi előzménye a magyar irodalomban. Ady Endre (*Emlékezés egy nyár-éjszakára*) és Pilinszky János (*Apokrif*) lírájában vagy Zrínyi Miklós (*Szigeti veszedelem*, 1651) eposzában, amely barokk víziókkal tűzdelve mutatja Szigetvár 1566-os ostromát. A magyar olvasó mégis idegenül áll Rakovszky témaválasztása előtt, aki az 1534–35.

esztendőben zajló felekezeti harcok korába és német területre vezet bennünket. Valahogy nem érezzük át a téma aktualitását, hiszen a vallásháború tematikájában sokkal érdekesebb lenne az iszlám és a keresztény világ összecsapásának ábrázolása, mint a keresztény egyházak múltban lezárt szétválásáé. Persze az olvasó sosem kérheti számon egy írón, hogy érdeklődése merrefelé fordul, ugyanakkor kétségkívül érzékeli a téma közelségét vagy távolságát, a jelen problémáit érintő áthallások relevanciáját vagy hiányát. Bár voltak elemzők, akik próbálták az 1534–35-ös év eseményeit aktuális politikai jelenségekhez kötni, ezt Rakovszky visszautasította. Sem allegóriaként, sem társadalomkritikaként nem akar hatni, és nem is hat a szöveg, csak úgy l'art pour l'art gondolkodik a világról, az emberi természetről. De ki?

A legtöbb dicséret szót az elsődleges elbeszélő feltalálása miatt kapta az író, hiszen olyan remek narrátort talált magának a Liza nevű szolgáló személyében, aki közvetlen tanúja lehetett az eseményeknek, aki az anabaptisták által hozott döntések centrumában, a Knipperdolling-házban szolgált. Bár az ötlet eredetinek tűnik, már találkoztunk efféle megoldással Margaret Atwood *A szolgálólány meséje* (1985) című népszerű disztópiájában, amely szintén egy diktatúrát mutat be egy cseléd nézőpontjából.

Ha figyelmesen olvassuk az szöveget, kiderül, hogy valójában nem is egy, hanem három narrátorunk van, mindhárman tanúként számolnak be a münsteri eseményekről. A regény kilencven százalékában Liza (egy fiktív alak) az én-elbeszélő, aki prózai formában kap hangot. A második a katolikus Hermann von Kressenbroch. Ő egy valódi, korabeli tanú, aki napról napra részletesen számolt be Münster ostromáról. A Rakovszky Zsuzsával készített interjúkból kiderül, hogy Kressenbroch kétkötetes munkája volt Rakovszky fő forrása. Ám *Az idők jeleiben* megjelenő Kressenbroch-szövegek Rakovszky lírai átiratai. Ezek a versek kiegészítő vagy előrelendítő jelleggel simulnak Liza elbeszélésébe.

Nincs közöttük feszültség, nem hiteltelenítik egymást. A kötet harmadik narrátora, az „Ismeretlen anabaptista költő” szintén fiktív alak, ő is versben beszél, mint a históriás énekek előadói. Ő ellenpontozná a katolikus Kressenbroch nézőpontját. A fanatikus anabaptista költő – aki mennyei jelenéseket lát – kapja a legkevesebb megszólalási lehetőséget. Liza a kettőjük között álló objektív narrátor, aki néha-néha a tömeghipnózis hatására már-már szintén csodákat lát.

Formai játéknak jó a hármas narráció, de leginkább arra, hogy Rakovszky költői vénája is megmutatkozzék. Bár a prózai és a verses elbeszélők előre jelzik az események tragikus kimenetelét, a cselekmény mégis az olvasó szeme előtt bontakozik ki, tehát Rakovszky jó feszültségteremtő érzékkel építkezik: „mint lepte el fokként városunkat / a téboly és a bűn, míg káoszba s vérbe fulladt...” A tudatos építkezés és a jó érzékkel választott narrátorok alkalmazása mellett a versbeszéd stilizált, ezért a félelem, a terror, a rettegés nem válik tapinthatóvá: „Láttam, hogy az erőszak mint dúlta fel a földet, / mikor egyetlen rossz szóért megöltek...” A három hang nem válik szét, inkább kiegészítő jellegűek, kifejezik Liza, illetve a fanatizált tömeg ingadozását azon a téren, hogy mit higgyen, mit lásson, hogy hihet-e egyáltalán a szemének.

Az olvasó nézőpontját abszolút Liza szólama vezeti, a két versbeszélő is az ő tudatát vetíti ki. De valójában kinek a tudatát képezi le? Mert az énelbeszélés dacára olyan, mintha egy iskolázott, objektív, mindentudó narrátor vezetne bennünket. Pethő Anita *A túlságosan kiművelt beszédű szolgálólány meséje* című blogbejegyzésében is felhívja a figyelmet arra, hogy az elsődleges narrátorral összességében nem is az a probléma, hogy szinte mindentudó, sokkal inkább az, hogy elveszíti az első három fejezetben még meglévő saját, szubjektív hangját. Azt a hangot, ami szerethetővé tette Lizát, az utolsó (XVI.) fejezetben sem kapja vissza: „Sok minden történt velem azután, jó is, rossz is, de ez nem az én történetem, hanem igazából nem is tudom, kié – a gazdámé? a családjáé? Jané? vagy leginkább talán mégis a városé? –, ezért nincs is értelme, hogy a magam dolgairól beszéljek.”

Persze, mondhatnánk, hogy Liza negyven év múlva veti papírra az 1530-as évek történéseit, tehát ér-

zelmileg eltávolodott a múlttól. Ám ezt a véleményt cáfolni látszik, hogy még negyven év múltán is foglalkoztatja. Akkor meg miért ilyen szűkszavú a saját életeseményei tekintetében? Traumából nem volt hiány, hiszen az anyjához hasonlóan őt is megerőszkolta a démon, azaz a nagyapja, s a münsteri Knipperdolling-házban több férfi is használatba vette a testét, és ezekhez a férfiakhoz különféle ellentmondásos érzelmek fűzték. Mégsem erről ír, hanem arról, ami a férfiak közbeszédét jellemzi. A tizenéves lányok férjhez adásának, megerőszkolásának, az utcai kivégzések tanúja mintha próbálna kívül maradni a saját és más nők történetén, és helyette a városét mesélné. Ilyen módon furcsa, hogy a nőket érintő szörnyűséges atrocitásokat leíró elbeszélő a politikai viszonyok hiteles krónikásává válik, ezáltal pedig abszolút hiteltelen tanúja lesz a saját életének. Végezetül felmerül az olvasóban az a kérdés is, hogy egy 16. századi cseléd lány miért is írná meg Münster krónikáját.

Margaret Atwood regényében a tanult „szolgálólány” a saját mindennapjain keresztül mutatja be a diktatúra működését, a vezetőkre és az alattvalókra gyakorolt hatását, célja saját életének dokumentálása és a rendszer elleni tanúszkodás. Liza a történelmi eseményekre fókuszál, a rendszer és a hatalmon lévők döntései tekintetében nem mond sem direkt, sem indirekt ítéletet. Bár Atwood regénye disztópia, ő sem ír le olyat, amire a történelemben ne lett volna példa. Hogy hatott-e Atwood kötetére Rakovszkyra, valójában irreleváns.

A szolgálólány meséje és *Az idők jelei* között a cselédnézőpont mellett számos párhuzam mutatkozik. Mindkét regény egy zárt terrorállapot mutat be, ahol a kezdeti vallásos ideológia torzul el. A Gileád Köztársaságban éppúgy kizsákmányolják a nőket, mint Münsterben; a többnejűséget és a szexuális abúzust az *Őszövétségre* (Jákob feleségeire: Ráhelre és Leára) hivatkozva legitimálják; és van-

nak szektaként működő anabaptisták, sőt, katonai szervezetként megjelennek az „Apokalipszis és a Fény Angyalai” is. Míg *A szolgálólány meséje* a cselekmény szintjén múlt-jelen-jövő jelenségeit felmutató disztópia, addig Rakovszky alkotása egy olyan kegyetlen eseményeket felvonultató történelmi regény, ami fikciónak hat. Mindennek az is oka, hogy a véres terror, a fanatizmus,

a vallás köntösében megjelenő és minden emberi értéket, erkölcsöt felfaló diktatúra nem válik zsigeri tapasztalattá az olvasóban.

Mindezeket összegezve Rakovszky Zsuzsa írt egy fiktív, ugyanakkor hiteles történelmi regényt, amelynek elsődleges elbeszélője egy némának hitt „szemtanú”, aki leteszi az asztalra egy korrekt, egyenes vonalú, klasszikus regényt. A szerző direkt módon nem teremt kapcsolatot korával, a regény háttere inkább bölcséleti, lásd: ilyen a történelem, ilyen az ember! A szerző és korunk magyar olvasói között nem jön létre cinkos egymásra kacsintás az aktuálpolitikai áthallások miatt. Érzelmi átélésről

sem lehet beszélni, mert ennek megteremtéséhez Liza túl neutrális elbeszélő. Robinsonként szemlélődik, mindenre emlékszik, még negyven év távlatából is. Érzelmi és morális szempontból is nehéz vele azonosulni, ugyanis nem tör pálcát senki felett; még a mentálisan sérült gyereklányt erőszakoló Leydeni János felé is megértéssel fordul. A házfalról csorgó fájdalom távolságtartással kerül ábrázolásra. A borzalmak hatása alól könnyen kivonjuk magunkat, bár szó mi szó, Atwood regényét is érte utóbbi szempontból kritika. Aki *A kígyó árnyékához* hasonló nagyszabású és magával ragadó olvasmányra várt, annak kissé csalódnia kellett.

BAKONYI ISTVÁN

Tamás Menyhért: Magamban viselt világ

Nap, 2023

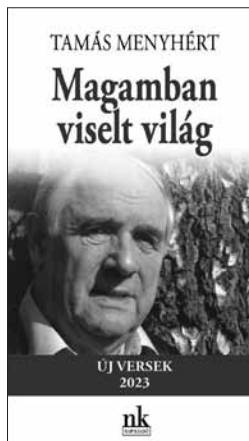
A szerző előző kötetének (*Újbóli lettár*) méltó folytatása a 2023-ban született versek gyűjteménye, alig hetven oldalon. (Persze Tamás Menyhért általában vékony és tömör köteteket tesz közzé régóta már.) És Rónay László hátlapon olvasható néhai sorai ma is érvényesek: „...A Nap lassan eltűnik a látóhatár mögött, lassan sötétedik, de a költő számára biztonságot ad az a tudat, hogy alkotása, a »zenéje« a csönd része lett...”

S az új versek valóban az életmű maradandóságát biztosítják. A nyolcvanon túljutott poeta fesszesre szerkesztett új termése. A további elmélyülés jelei ezek a művek, a befelé fordulás stációi. Képeskönyv is egyben, hiszen mindegyik írás mellett a szerző otthonának díszes tárgyai, dokumentumai láthatók. Kép és szöveg egységének a jegyében. Ami a képeket illeti: kereszt, ősök képei a falakon, a Kossuth-díj, költők és írók portréi (Ady, Babits, Balassi, Illyés, Szabó Lőrinc).

Az egységre törekvés ezúttal is fontos érték tehát. Formailag fegyelmezett a kötetegész, a korábbi nyolcsorosokat ezúttal kilencsoros szövegek váltják fel. Persze ez néhol úgy módosul, hogy a vége felé „kiponto-

zódnak” bizonyos sorok... Vagy éppen az utolsó sor lerövidül, ahogy ezt láthatjuk – a drámaiságot erősítő műben – ekképpen: „...Bukovinának / gyilok-idő, Madéfalvi gyász, hajnal- / ba fagyott diadal, Mária Trézsi máig / sikoltó vétke...” S itt nem lehet nem gondolni az esztendő – finoman szólva – erősen vitatható névváltoztatására, a Petőfi laktanya átkezesztelésére Mária Terézia laktanyára... Hiszen ismerjük Tamás Menyhért véleményét a császárnő és a madéfalvi veszedelem összefüggésében! Bizony, a napi politika is beszüremkedhet a líra világába...

Az önfeltárlkozás esszéisztikus és lírai jegyei mindenütt. Saját és találó meghatározása szerint: „...tömbös / beszéd, olyan beszéd, amiről négyzet-szi- / lárda is kaput nyit a vers...” Prózaversnek is mondható több részlete, mindamelllett megközelítése klasszikus. Tele nyelvi ötletekkel, az „idegháború” korából. Ószintén néz szembe ezzel a háborúval terhelt a korról és persze a múlt idővel. A szégyenekkel, az ember vétkeivel. Hüen hozott erkölcsiségéhez bátran száll szembe a visszásságokkal, erkölcstelenségekkel. A morál lírikusának szemszögéből. Ezzel is

összefügg újra és újra, ahogy az anyanyelv mindenekfölöttiségét hirdeti, a „milyen gazdag nyelvet jussoltam”-féle vallomással. Összességében azonban borús a világképe, az „örvendés” hiányával. Mindezt az egész világra vonatkoztatja. „...ez a század nem Európa százada...” – mondja keserűen.

Leleplezi az álszentséget, ami, ugye, nem ritkaság ma sem. Áradó, kerek szövegekben szól hozzánk, méltósággal, kiművelten, szépen. Burkolt közéletisége is egyértelmű, a felelősség jegyében. Figyelmeztetései többször biblikus ihletettségek, vagy éppen Szent Ferencsel párhuzamosak. Így lehet fontos számára a csönd áhítata mint a zűrzavaros világ ellenpontja. Hiszen: „...a rejtekes csönd évezredek óta legyőzhe- / tetlen.” De ha kell, a kiáltást sem mellőzi a „vérszagú” világgal szemben. És újra kimondja azt, amit már korábban is kimondott: a történelmi fájdalmakat. Úgy is fölfoghatjuk szövegeit, mint egy lehetséges monodráma folyamatát.

A fentiekből az is következik, hogy az önmagával is küzdő ember és költő számvetése ez a kötet. A magában viselt világ lírai-epikai sűrítménnyel. A folytonos ébrentartás igényével, az éberség elsőbbségével. „...míg élsz, egyedül az őszi levélre / hallgass...” – másutt meg így figyelmeztet. Emelkedettség jellemzi sorait, már-már ódai magasztalokban. Akkor

például, amikor a Föld dicséretét zengi. Vagy amikor a „reményítő idő” utáni vágyakozását fejezi ki. Így várja az isteni békeidőt, óhajtja ezt a mostanában (is) hiányzó állapotot, s ezzel összefüggésben föltárja belső küzdelmeit. Ahogy ezt egy töprengő, gondolkodó és mélyen érző írástudó teszi.

Néhol el-elszakad a bevezetőben említett kötött formától, és – mintha eltűntek volna bizonyos sorok – üres vonalakkal egészíti ki a szöveget, mint ha töredékes lenne... Miként hajdani, torzóként fennmaradt írásoknál látjuk. Mint ahogy életünk is gyakran torzóként mutatkozik meg, például akkor, amikor világjárvány pusztítja az emberiséget. Vagy éppen a másfajta betegség, a lelki és a testi. Ezekkel is szembenéz Tamás Menyhért úgy, hogy az olvasó is magára veheti az ilyesfajta gondokat. A költő persze ráadásul számba veszi hivatásának árnyait is, többek között így: „...nekem nem jutott hely a nemzedéki sorban...” Pedig a nemzet *sorsa* folyamatosan ott áll a fókuszban nála. S mindez egyéni sorsában változatlan egységben jelenik meg.

Újra ki kell mondanunk, hogy a hűség költője (és írója) ő, aki ugyanakkor a föld, víz, égbolt (profán?) háromságát is szem előtt tartja. Értékrendjében ma sem más áll a középpontban, mint Tamási Áron. Mondhatunk-e többet így, az új kötet kapcsán?

GRÓH GÁSPÁR

Vári Fábián László: Közelít valaki; Tamás Menyhért: Magamban viselt világ

Nap, 2023

Ahány költő, annyiféle költői irány és modell, és azokon belül is mindegyik vers önmaga. Mégis: a költészet maga egyetlen világ, és a benne lévő kisebb világok is jellegzetesek, amikor önmagukat definiálják. Vári Fábián László 2015 és 2023 között született verseit közreadó új könyvének egyik záró verséből azért idézek hosszabban, mert ott van benne mindaz, ami ezt a kötetet jellemzi: „Szép világunkra rossz szelek járnak, / emlékeink mossa globális eső. / Lőttek a tavasznak, lőttek a nyárnak, / csak balsejtelmeink jönnek elő. // A vég urai ott nyílt színen hágnak, / vakuljon, aki nem ehhez szo-

kott! / Szukáik mind génmanipuláltak, / és sátáni méhük programozott.”

Keserű kiábrándultsága kontrasztjaként könynyed, majdhogynem szórakoztató verselés, miközben a köznapok nyelvhasználata kerül kivételezett helyzetbe. Ezekben a versekben az a világ jelenik meg, amiben élünk, amit tapasztalunk, és amit a tudatosan és manipulatíván szelektált információk cunamija ránk zúdít. Ez a világ csöppet sem költői, de a költőnek is szembe kell néznie vele.

Vári Fábián László ezt egy szellemi fintorral teszi. Költészetének természetére utalva nagyon

nagy példákat lehet idézni. Ami biztos: közelebb áll Villonhoz, mint Rilkéhez, erősebb ihletője a hétköznapok nyomorúsága, mint a gondolatokat, érzelme- ket égbemelő esztétizmus.

Ezekben a versekben a hétköznapi valóság a maga közvetlenségében mutatja magát, mintha maga a valóság gúnyolódna velünk. Nincs tehát mit tenni: a belőlünk gúnyt űző világot mi is kigúnyoljuk, és a *gúny gúnyájába* rejtve őrizzük meg értékeinket. Hogy egy nagyon csúf és nagyon szent tartalmakat rejtő szót idézzek: így őrizzük meg identitásunkat. Abban a korban és abban a világban, amelyben földi időnket töltjük. Ez a világ pedig valóságán túl is kegyetlen, létünk leglényegét oly mértékig fenyegeti, hogy az már-már elviselhetetlen. Önvédelmi reflexünk azt súgja, hogy úgy éljünk, mintha nem lenne az.

Ezért lesz Vári Fábián legfőbb költői eszköze (trükkje?), hogy megejtően könnyedén beszél szörnyűségekről, miközben azt állítja, hogy „Itt a köveknek is kínjai lesznek, / a bazalt visszaréved lávakorára”. Vagy egy Petőfi-parafraízist fogalmazva mondja, hogy „Már rínak a völgyben a kerti virágok, / lelkükre a romlás, ím, rátelepült. / Ha látod körötünk a való világot, / lásd negatívját is: a nincstelen űrt.” Talán ennyiből is látszik a kötet egészébe rejtett tapasztalat, amely szerint a versek könnyed csúfondárosága inkább kényszerűség, mint belső parancs. Menekülés tehát, de abban a tudatban, hogy nincs menekvés.

„Sem hideg, sem hang, / Sem fájás, sem fény / – az idő sem érinthet engem. / De közelít valaki, / megfogja kezem, / s tudom már: minden rendben” – írja Vári Fábián, miközben éppen azt mondja: semmi sincs rendben. Ezért sóhajtja: „eszed hajója zátonyra futott?” Kérdő formában teszi, mert nem tudja elfogadni, hogy bizony így járt, nem is annyira ő, mint inkább maga az emberi nem...

A versekben a hagyományos költészet „emelkedett” témái (szerelem, gyerekkori emlékek, természeti képek, nagy elődök, művek és alkotók előtti tisztelgés stb.) keverednek a mindennapok motívumaival. Tárgyait sorolva akárha publicisztikát írna a költő: a koronavírus, a klímaváltozás, a genderideológia, Brüsszel álságai, az oroszok megtámadta Ukrajna háborúja, a migráció a napisajtó nélkülözhetetlen témái. Ezért olyan nagy bravúr, hogy Vári Fábiánnál mindebből mégis vers és költé-

szet lesz. Kell ehhez jellemzően könnyed, kiváló ritmikájú, szellemesen rímelő versnyelve, de a játszi forma mélylélektani magyarázatot kaphat: ahogyan egy kisgyermek kijátssza magából élete tragikus fájdalmait, úgy Vári Fábián verselésének játékossága is a tragikumra adott válasz. És válasz másra is: a költészet erejének fogyatékos voltára. Arra, amiről valaha (az e kötet egyik versében megidézett) Babits így

sóhajtott: „ha holtat nem ébreszt, mit ér a trombitaszó?” Ezt a fájdalmas tapasztalatot szenvedti Vári Fábián László is. De aztán ő sem tehet mást, mint általában a költők. Mert akinek nincs semmi mása, mint a trombitája, az még tehetetlenségét látva sem tehet mást, mint hogy trombitáljon. Azaz, ha költő, akkor írja a verseit, mert hátha...

Tamás Menyhért új könyvét verseskötetként kézbe véve azt tapasztaljuk, hogy az egyúttal képeskönyv is. Eközben a versek a költészet fogalmának régóta természetes nagyvonalú értelmezése szerint mondhatók versnek, de természetesen azok. Ám a kötet egészét talán érdemes akár verses naplóként olvasni, feltéve, hogy egy naplótól nem feltétlenül a mindennapok eseményeinek krónikáját várjuk, hanem hangulatok, érzések, gondolatok rögzítését is, azaz költészetet, arról az *időről*, időszakról, amelyben született, és valami többről, másról is.

Ezért örülhetünk, hogy ott van benne az *Idő* is, a végtelen. Kétféle idő jelenik meg benne, ahogyan az a költészettől el is várható. Ütközésükből fakad a mindent belengő kétség, valamiféle atmoszferikus szomorúság, lemondás, leszámolás a léttel, létezéssel, étellel. Mi sem jellemzőbb a mostani Tamás Menyhértra, mint hogy húsvéti verset írva a kálváriáról, a júdási csókról, árujáról szól – és nem a megváltásról, feltámadásról (talán éppen azért, mert abban úgymint hiszünk). A hiányok, veszteségek okozta fájdalom valamiként földoldódik az emlékeket megszépítő, elégikus hangjukkal is filozofikus harmóniát kereső szemléletben.

A kötet világát akár az „Árnyak kertje” cím is jellemezhetné, amiben a pusztulás és a megújulás reménye találkozna. Ezt az értelmezést támasztja alá, hogy a verseket (a naplóbeli tények reflektív megjelenítését) végső soron mégsem a mindenre kiterjedő lemondás, melankólia határozza meg – noha ez az atmoszféra adja színeit. E felülemelke-

dés döntő oka az a hit, hogy nem pusztulhat ki a létezésből a reménység, amiért meg is kell dolgozni: a költő-író tisztességgel megélt életére tekintve akkor is reménykedik, amikor el akarja kerülni a végszámolást, és (főként) nem akar hivalkodni. De annyit mégis ki kell mondania, hogy bízunk abban: „nem felejt el az idő”.

Vagyis minden ellenkező, fájdalmas tapasztalat ellenére van valami, ami nemcsak az elmúlást, hanem a megújulást is ígéri – ahogyan a lehulló őszi levelekben is ott van tavaszi születésük emléke mellett a következő tavasz üzenete. Az, hogy a személyes mulandóság maga is része a kozmikus körforgásnak, a folytonos megújulásnak. Ez pedig még akkor is biztatás, ha az elkerülhetetlen elmúlást ígéri minden létezőnek.

Igaz, kimondatlanul. De a paraszti világ bölcsességének örökségeként Tamás Menyhért tud valami mást, ami nemcsak a költészetben vagy a zenében fontos: hogy a csend ugyanolyan lényeges, mint a hangok. Esetenként még fontosabb is. „Nálunk-felé az őrző szem igen jól ismerte, kinek a hallgatására kell odaügyelni” – írja. A termékeny hallgatás viszont nemcsak az ember sajátja, hanem a természeté is – és a költő nagyon is érti az ilyen csendeket.

Ezt jelzi, hogy a kötet első képe egy őszi falevél. És ezért írja azt is, hogy „míg élsz, egyedül az őszi levélre / hallgass. Ismeri az útját...” Nem tudhatjuk, véletlen-e, vagy tudatos, hogy éppen ezekkel a sorokkal szemben egy különösen fontos kép van. Ezen egy réges-régi fényképet, azon egy fejkendős asszonyt láthatunk: a költő édesanyját. Kép a képen: mellette könyvgerincek, rajtuk a művek teljes címe nem olvasható el. Amennyi mégis látható belőlük, töredékként is üzen. Az egyik ennyit mutat

magából: „*Hontala*”, és még látszik mellette a szóvégi *n* betű bal oldali szára. Alatta másik könyv, annak címéből ennyi látszik: „*gis élü*”. Ez is könnyen kiegészíthető: „*mégis élünk*”.

Ezek a töredékes szavak beszédeselek: Tamás Menyhért világának kulcsaként is érthetők. Életét és írói életművét végigkísérte a hontalanság, a menekülés, az idegenségérzet élménye – és rá a válasz: ha ezt adta a sors, ezt adta az idő, akkor sincs más. *Hontalanság* ide vagy oda, *mégis élünk*.

Mi segít „mégis élni”? Annyi más mellett a képeken sokszor felbukkanó könyvespolc erre is választ adhat: a költő olvasmányai a szellem választát kínálják. Vannak örök barátai: Móricz Zsigmond, Ady, Babits, Nagy László, Szabó Lőrinc, Berzsenyi, Arany, József Attila, Dante, Kazinczy. Azt is tudjuk, hogy ott a helye köztük Tamási Áronnak és sokan másoknak is. A könyv képanyagának természetesen nem az olvasmányélmények teljességének megmutatása volt a célja, mégis egyértelmű: határozottan utal arra a világgépre, értékrendre és arra az átfogó műveltségre, ami Tamás Menyhért világát meghatározta. Mert a Mária Terézia által Erdélybe küldött Buccow tábornok madéfalvi rémtette, a székelyek Bukovinába, majd Bukovinából való kényszerű menekülésének emléke csak történelmi háttér, még ha döntő fontosságú háttere is egy írói-költői életmű születésének. A döntő az, hogy lehet-e ezzel az örökséggel valamit kezdeni, lehet-e ebből (és másféle) múltból a jövőnek szóló üzenetet formálni.

Tamás Menyhért sikeres, mert termékeny feleletet adott erre a kérdésre. Nemcsak ebben a kötetben, hanem egész életművében: mert akkor is előretétekint, amikor visszanéz. És ezért mondja azt ez a könyv is, hogy a mulandóságban nem az elmúlás az utolsó szó.

STURM LÁSZLÓ

Fecske Csaba: Hiteles nyomat

Irodalmi Jelen, 2023

Fecske Csaba legszebb versei – hangzik az alcím. A kötet időzítése alighanem összefügg azzal, hogy a költő 2023-ban töltötte be hetvenötödik életévét. A régi és új termésből kialakult válogatás nyolcvan-

nég verset kínál föl az olvasónak (az életműben jól eligazító utószó szerzője, Kégl Ildikó számolta össze). Persze, akad köztük négy-öt(-hat?) darab, amit kihagytam volna. Összességében viszont nem az az

érzésem, mint a legtöbb szerzői válogatás esetén, hogy a kevesebb több lett volna. Ellenkezőleg. Az ennyire egyenletesen jó színvonal biztosítéknak tűnik, hogy bőven lett volna még pár tucat mű, ami beférne. És bár maga a szerző azt nyilatkozta valahol, hogy mindennap dolgozik, így sok a kevésbé sikerült műve, de a művészek értékét, tudjuk, a csúcsokkal mérjük. Korábbi könyveit fellapozva mindenképp igazolódik a sejtés: míg a *Hiteles nyomat*-ból elvenni alig, hozzátenni könnyedén lehetne.

Itt a gyermekversek kivételével képviselve van a költő minden nagy témája: a szerelem, az azzal több-kevesebb átfedésben mutatkozó erotika (az ilyen versek megítélése néha nem csak esztétikai ízlés kérdése), a család, a különböző költőkre rájátszó átiratok, az életterek (főleg a Bódva-völgyi szülőföld, Szögliget és a régóta lakóhely Miskolc).

Mindent átítat az alapérzés, miszerint az idő múlik, az emlék marad, de nem tudni, általa végül is mi örződik és mire. Ezt a szinte rögeszmés figyelmet mégsem érezzük monotonnak, mert változatos módszerekkel szövődik egyre tovább. Számos hagyományt elevenít meg ez a versvilág, számos költővel rokonítható. Szabó Lőrinc tárgyilagos mindennapisága, Juhász Gyula fényes melankóliája, Kosztolányi halálfélelmet élet- és színzomjúsággal elensúlyozó impresszionizmusa már több értelmezőben fölmerült, és folytathatjuk a sort Tandori létkérdésekre mutató elvontságával vagy akár a Fecskééhez hasonló életvilágot kihagyásos technikával sűrítő Bertók Lászlóval.

A főbb jellegzetességeket töményen és talányosan összegzi a kötetkezdő és -címadó szonett: „mi egyszer volt szűz többé nem lehet / a lét sötét pecsétje rajta van / ágyába csalja az emlékezet / e kéjsóvár szatír minduntalan // el semmi sem múlik csak ottmarad / mögötte annak amit kergetett / sötétén ível át a boltozat / termet idézve pusztá ür felett // hely megjeleni hol hozzá idő / tűnésnyi épp megszártkozni csak / mutatja trükkjeit a lehető // míg készül a legvégső változat / az összes többen mindig áttűnő / egyetlen arc a hiteles nyomat”

Lét és nemlét, az ellentmondásos szerepű emlékezet, a semmi ellenében világot (helyet?) teremő vágy, a „tűnésnyi” idő és a saját vagy isteni egyetlen arc rejtélye. Ha sikerülne mindezt így megérteni, kulcsot adhatna Fecske Csaba egész munkásságához. Csak az a baj az anyagán elégánsan felülkerekedni akaró értelmezőnek, és az a jó a versélvezőnek, hogy már ebben az egy műben is ösztönzően

sokoldalú jelentésekkel szembesül. És ha a kulcsfogalmakra ráolvassuk a többi verset, sok minden érzékletesebben rajzolódik ki, ugyanakkor újabb és újabb kérdések érkeznek velük. Alighanem ez az oka, hogy a költő, bár ismétlődő motívumokkal, helyzetekkel „dolgozik”, ezek végső megragadhatatlansága miatt nem válik önismétlővé.

Jól mutatja a fentieket a két kulcsfogalom, az idő és az emlékezet. Az idő „fut akár a nyúl”, „életünk uszadékait / sodorja az idő árapálya” (az árapály talán az oly gyakran emlegetett öröm és bánat, gyönyör és kín váltakozása?), „talál magának munkát az idő”. Jó esetben tartalmasan folyik („szívét szelíden körbefolyja az idő”), máskor megtorlódik, elakad, kiürül („ez már nem az az idő”, „a meddő idő / nem szült se gyönyört se kint”, „amit az idő lassan összehordott / most azt nyüvi pusztítja irgalmatlanul”). Ezt értjük. Még a pillanatban vagy az ürességben megszűnő időt is („mintha idő nem is volna / vagyunk csak úgy vidáman a nyárban” – „rettegve várom hogy egyik perc utolérje / a másikat nehogy itt maradjak / idő nélkül a gyúrött lepedőn”; „a céltalan idő matat”). De már igencsak megtornáztatja agysejtjeinket, mikor olyanokat olvasunk: „ollóját élezi a rák / hogy az idő fenekét kifúrja / s máshol kezdődjék minden újra”, vagy „jó nekem itt nem szorít a levegő / nem sajtol ki belőlem semmi fölöslegeset az idő”. Az idő tehát cselekvő is, nemcsak pusztá keret. Hoz és visz lehetőségeket. Sugallja, hogy ráhangolódva kell élni, de sugallja azt is, hogy az igazi az lenne, ha az időn kívüli – telített – pillanatban meg tudnánk maradni. Immár csak más kötetekben szereplő versekből idézve: van, hogy az idő folyamatossága kelt jó érzést (*Szögliget*: „Szádvár napszítta romjai alatt / hétszáz évre visszamenőleg / látni az időt”). Van, hogy épp elfedi az értéket (*Mese*: „elővillan az idő / hasadékain át gyerekkorom”).

Érezzük mindennek egyszerre való igazságát. Az ismert folytonos áttűnése a zavart keltőbe így nem a zagyvaság érzését kelti, hanem újra és újra felajzza az elmét.

Hasonló a helyzet az emlékezéssel. Őrzi a tűnt időt, de nem tudjuk, mit is őriz valójában. Lehet, hogy csak élősködik a régi képeken, a lét ürességét próbálja az ember elodázni a régvoltakkal folytatott játszadozásban. Ezt az élősködést sokszor az „éhség” jelzi, például az öreg szülőkről írt versekben: „ott vagyok éhükbe veszve már / lerágya csontig [...] nem a reménységük vagyok rég / önző szeretetük

keserű étke csak” (*Éhükbe veszve*); „múltamban járok tanúm két öreg / kiket már alig takar a testük / kik velem csillapítják éhüket / a tűnt időt egymásban keressük” (*Ők múltnak el*). A több versben leírt elhagyott lakások szintén ezt a kiüresedés-érzést hívják elő.

Néha az emlékezet erkölcsi kötelesség, az elmúltót őrzi, amíg lehet: „ma rád gondoltam nemlétezőm [...] elmúltam hatvanéves / mi lesz majd veled nélkülem / hová leszel ha az én agyam is kivet magából” (*Mi lesz veled*). És a személyiség is talán ennyi, a múlt egyben tartása: „mint cernát a tű fokán a kéz átfűz / az idő testemen ami szétfeszlett / összefércelni velem” (*Összefércelni velem*).

Az emlékezet végül lehet intuitív rávezetés a maradandóra, bizonyítéka az isteni létértelemnek, az öröklét megízlése: „semmi sem múlik el egészen lesz ami volt / és lesznek akik valaha voltak” (*Anyegin elkallódott levele*); „és lesz egy pillanat mely éppúgy elillan / mint a többi de el nem múlik soha” (*Búcsú egy baráttól*).

Nyilván az utóbbi a reményt keltő és vonzó (és az erkölcsi tartást is ez alapozná meg), de valamiért nem lehet megmaradni benne: „életfogytiglani délután vonatfűtty / cikkan át a tájon hirtelen / egymásba kapaszkodik a fenn és a lenn / itt kéne maradni de nem tehetjük” (*Nem tehetjük*). Idővel még az ilyen pillanatok valósága is kétessé válik, és ismét előtérbe kerül a félelem. A remény és az elbizonytalanodás folyamatát, forgandóságát követi végig a *Talmi gyönyör*: „mi mindent őríz az emlékezet / fontosat fölöslegeset / ami valahogy mégis / megőrzésre érdemes lehet [...] mindent ami volt most visszaszeregetek / óvatos félelem szorongat / a múlt orvul jelenemre tör / az emlékezés talmi gyönyöre gyötör”.

Nemcsak a végső semmi riaszt, hanem az emlékek, álmok árnylétébe ragadás is (az álom és az árnyék is vissza-visszatérő téma). Jézussal mondatja a költő *Az Olajfák hegyén* című (ebben a kötetben nem szereplő) versben: „félek, hogy beszorulok a lét / és a nemlét közötti részbe”. (Az ugyanitt olvasható sorok pedig talán a költőnek a transzcendenshez való viszonyát összegzik: „sose kételkedtem szavaidban / de nincs elég erőm széttörni / a földi lét bilincseit”.) A beszorulás képzelete egyben átvezet a *Hiteles nyomat*ban is közölt *A Széchenyi utcai koldushoz*. A nyomorék koldusról olvassuk: „van mint a

kő / mint a szemrészbe szorult csillag benne minden seb lejárt / véget ért minden ünnep / a véletlen ajtó részébe szorult sorsa idegen”.

Miközben ezeken gondolkodunk, adódik egy képlet, miszerint az egyszeri események mögött kirajzolódik igazibb valóság gyanánt egy struktúra, amelynek az egyszeri, a konkrét csak pillanatnyi alakja. Erre a sémára ráhúzhatjuk az emlékezet különböző hangulatait. Lehet, hogy a struktúra csak felhasználja a konkrét létezőket, önmaga fenntartása az egyetlen cél, az üres működés: „része vagyok egy roppant üzemnek / mely működik szüntelen hiába” (*Már a halál is kevés*); „rigót működtet a korareggel [...] tudom működik minden nélkülem” (*Őszireggel*) (a két idézett vers itt nem, csak egy korábbi válogatásban szerepel). Az ilyen világban a személyiség csak látszat, pusztán a struktúrában betöltött

hely határozza meg (ez a fajta felfogás teremt közösséget Fecske Csaba és Tandori között). A létezésnek erre az illuzórikusságára utalnak a „mintha” szóval bevezetett közérzetképek: „ami történik mintha / nem igazán történe meg” (*Bűnhődés*); „minden ami van olyan csak mintha” (*Korareggeli séta*). Az ember mint pusztá helyi érték mutatkozik meg a kép üres helyeként, hiányaként (szintén kedvelt

motívum a költőnél): „mint kép helye / a falon világit homlokod mögött hűlt helyem” (*Összefércelni velem*); „világítottak fehéren a képhelyek [...] úgy álltál ott eltökélve konokon / akár egy vaskampó akár a szeg / mely semmit sem tart csupán ott van / jelezvén helyét valaminek” (*Költözés*); „üres képkeret / benne pókháló a kép helyett” (*Talmi gyönyör*). Az utószó írója szerint „egy visszavágyott szerelmet idéz fel” az *Ami lehetne még*. Lehetséges, de mögé láthatjuk a fenti struktúra-felfogást is, a harmadik és az utolsóelőtti sor mindenesetre erre bátorít. (A harmadikhoz a kötetben kívüli *A test maradtból* egy párhuzam: „testünkbe kapaszkodik a vágó”.) A szutyok, ami a sérült szívből kidől, eszerint lehet a lényegtelennek bizonyuló túlzottan személyes, túlzottan esetleges: „kiüt rajta a tenger sója / emlékezni kezd a bőr / testet cserél a szerelem / a sérült szív szutyka kidől // látni a parti sziklákon a tenger / szétloccsant agyvelejét / egyik történet mint a másik / nincs ami lehetne még”.

Mint a fenti vers érzékelteti, a struktúra, még ha túlnyomó is, akkor se mindig egyértelműen kiüresítő,

illetve ez a kiüresedés néha ellentmondásos, mert megkönnyebbülést szintén hozhat. Viszont van másik értelmezés is. A világot működésben tartó képlet – és ekkor helyesebb már nem struktúrának, hanem organizmusnak, erőnek, ilyesmiknek nevezni – az előzőekkel épp ellenkezőleg, teljességhez is vezetgethet, maga is személyiségként léphet fel. Olyan erőterként, amely egy mögötte álló harmadik szint, az „egyetlen arc a hiteles nyomat” révén intézi a világ sorát. Az ismétlődő sémák ekkor nem bedarálják, hanem segítik az egyedi létezőt az istenire hangolódni. A már többször idézett *Nem tehetjük* című versben az időtlen teljesség pillanatát, a fenn és lenn egymásba kapaszkodását előkészíti a tájleírásba bujtatott szakralitás: „az út két oldalán sok kíváncsi katáng / ikonok óaranyával búzaföldek / amit itt-ott pipacs pirosa tör meg”.

Itt a képlet, a folyamat is igényli a személyiség részvételét, és így minden látszólag ismétlődő valójában más lesz: „bármilyen történet új és meglepő / és minden történet csak nyer velünk” (*Telünk*). És örömteli, életteli: „átpréseli magát a nyár / a gyümölcsön iparkodik hogy / valami formát öltson alma körte / Barack szilva ehhez boldogan / adja magát ha nem is örökre kölcsön” (*A sárba le*).

Melyik az igazság? Reméljük csak, vagy hinni tudjuk legfőljebb, hogy az utóbbi. Az életben azonban mind a kettő létező tapasztalat és hangulat. Fecske Csabánál egy-egy versen belül is általában váltják egymást, keverednek. Ahogy a legkifosztottabb, struktúrára szűkült élet talán a legközelebb van a szentséghez. Az öregek minden tehetetlenségük mellett is valamiért „a fényből a fényesebbe” távolodnak (*Éhükbe veszve*), „cirógatják hasát az égnek” (*Camille Corot: Coubron emléke*). Még a nyomorék koldus sorsában is felcsillan a *Nem tehetjük*ből

ismerős motívum: „arca kifejezéstelen akár egy ikoné” (*A Széchenyi utcai koldus*).

A bizonytalanságban az emlék hol kiüríti, hol feltölti a reményt. Alapmagatartásnak marad az Anyegin-élmény útmutatása (ehhez a kötetben és azon kívül is több vers kapcsolódik): az állandó veszteségben élés sok kis öröme. A sok között talán a legbölcsebb a – vidéki – szemlélődés, amely a világ talányosságát biztatónak érzékeli: „én kívénhedt faun / hosszú idő után újra falun [...] elnézem a rejtőzködő / világ apró rezdüléseit tétova gesztusait [...] a fáradt nap a Bükk feje búbjáról búcsút int nekem / beavat az elmúlás misztériumába / a dolgok csodálója vagyok inkább mint tudója [...] és fölragyog a mindenségből gyúrt kicsiny golyó” (*Újra*). A meditatív beállítottság révén a létszférák folytonosan egymásba csúsznak. Konkrétság és (lét és semmi pólusai közt pulzáló) elvont fogalmiság, élőlény és tárgy, látás és érzékelés ér össze hangulatokkal gyönyörködtető és jelentésmezőkkel elgondolkodtató módon. Az eddigi idézetek bőségesen illusztrálják mindezt, de jöjjön még egészben a *Tél* című költemény: „belepte tiszta gyapjával a tél a falut / valahol a semmiben tévelyeg az út // hangtalan báméskodnak körben a hegyek / a szeszínű égen a nap nem is nyugatnak – veszendőbe megy // szilánkokra tör a levegőt erdőben a vad / röptéhez a vágy nem talál magának madarat // fuldoklik a csenevész patak a jég alatt / gazdátlan agy gondolatai az iszapba fúródott halak // a néma hóban tipegő varjú sötét / foszlány az éjszakából csőre a csöndet reccsenti szét // zárlatos kábelként sercegnek a zúzmara-lepte fák / alattuk a szűz havon láb még nem ejtett hibát // a lopva csusszanó éj mint óriáskígyó nyeli el / a falut rég elfelejtett hangra siránkozó cinkehang felel”.

